

Rad primljen: 04.09.2019.

Rad prihvaćen: 12.11.2019.

UDK: 271.222(497.11)-523.42-9(093)

726:271.222(497.11)-523.42"183/184"(093)

Pregledni rad

PRILOG ISTORIJI SABORNE CRKVE U BEOGRADU

Rezime: U radu je data sažeta istorija Saborne crkve u Beogradu sa posebnim osvrtom na njenu izgradnju. Prvi pomen crkve posvećene Svetom arhanđelu Mihailu potiče iz 1578. godine premda je crkva gotovo sigurno srednjovekovna. U vreme mitropolita Mojseja 1725 – 33. godine, temeljno je obnovljena. Turci su zauzevši Beograd 2. septembra 1739. godine crkvu oplenili i svodove joj oborili. Tom prilikom je stradalo i kube. Docnije su Beograđani dobili od Turaka dopuštenje da crkvi svojoj mogu načiniti nove svodove, ali ti svodovi ni pošto da ne budu visoki. Stara crkva je srušena u avgustu 1836. a građenje nove crkve započeto je 28. aprila 1837. godine. Do Preobraženja 1838. dovedena je crkva do krova, do 1841. pokrivena je i izgrađen toranj, a od 1841. do 1845. vršeni su unutrašnji radovi: živopis, drvorezački i zlatarski poslovi. Nacrt za ikonostas izradio je 1841 g. čuveni vajar i livac Dimitrije Petrović. No on nije ovaj posao završio, nego se posvadio sa Opštinom i vratio se u Beč, gde je živio stalno. Drugi su završili nacrt ikonostasa i izradili nacрте za pevnicu, predikaonicu i prestole za kneza i mitropolita. Godine 1841, pozvan je akademski slikar, Dimitrije Avramović, i predano mu je da novoj crkvi načini ikonostas, i da je svu iznutra živopíše. Avramović je taj posao dovršio u jesen godine 1845. godine. Mitropolit Petar je 5. novembra 1845. godine, sa dvanaest sveštenika i šest đakona, osveštao beogradsku Sabornu crkvu.

Gljučne reči: Beograd, Saborna crkva, knjaz Miloš, mitropolit Petar Jovanović.

Uvod

Najznačajniju etapu u razvoju sakralnog graditeljstva Kneževine Srbije predstavlja izgradnja Saborne crkve u Beogradu. Monumentalna po svom bliku i konstruktivnom sklopu, Saborna crkva bila je najveća crkvena građevina podignuta do tad u Kneževini Srbiji. Po načinu gradnje, planu i poreklu njegovog autora, kao i po doslednom stilskom oblikovanju svih arhitektonskih elemenata, Saborna crkva se izdava za primer na kom su u celosti usvojeni novi, evropski uzori, zasnovani na savremenom klasicističkom konceptu i baroknim elementima. Oličenje verske reforme mitropolita Petra Jovanovića upravo predstavlja Saborna crkva, koja od momenta kada je izgrađena postaje

⁹ Srpski naučni centar

majka svih crkava u Kneževini Srbiji i model koji i u slikarstvu i u arhitekturi postaje kanonski tip. Nakon izgradnje Saborne crkve u Beogradu model jednobrodne, podužne građevine sa visokim zvonikom nad njenim zapadnim delom biće, manje više uspešno, nametan od strane crkvenih vlasti, preko eparhijskih Konzistorija i države, prevashodno Ministarstva prosvete, kao obavezan tip pri podizanju novih crkva u Kneževini Srbiji. To potvrđuje i sačuvana arhivska građa. Kada su kmetovi opštine u Poljni u Srezu levačkom 1841. godine tražili dopuštenje od nadležnih crkvenih i državnih vlasti da podignu crkvu u njihovom selu, Ministarstvo prosvete im je dalo dozvolu uz preporuku da se crkva podigne sa zvonikom. Ministarstvo prosvete i meštanima sela Izvora, Burdima, Tiovcu i Bučuma daje dozvolu da podignu novu crkvu, na mestu stare oronule, u selu Izvoru, ali pod uslovom da crkva „zaedno s tornjem koi će ukrašeno služiti sazidana bude“. (AS, MP, 1841, F.IV, r. 281; AS, MP, 1841, F.V, r. 126.) Treba ipak voditi računa da je mnogo crkva u Srbij u vreme kneževine i kraljevine sagrađeno mimo volje centralnih državnih i crkvenih vlasti tj narod pa i lokalne vlasti su radile po svom nahođenju. Često puta je taj pritisak bio toliko jak da su centralne vlasti bile prisiljene da prave i krupne ustupke pa je tako, recimo, krajem XIX veka ponovo dozvoljena izgradnja crkava čatmara zabranjenih nekoliko decenija ranije.

Sredinom XIX veka mnoge ranije podignute crkve naknadnim građevinskim intervencijama dobijaju zvonike nad zapadnim delom. Ovi hramovi tako naknadno dobijaju izgled jednobrodnih podužnih građevina sa zvonikom. Takav je slučaj sa crkvom Svetih Arhangela Mihaila i Gavriela u Požarevcu, koja je podignuta 1819. godine kao jednobrodan podužni hram kome je 1856. godine dograđena priprata sa zvonikom. Crkva Svetog Nikole u Kovilju kod Ivanjice sredinom devetnaestog veka takođe dobija pripratu sa zvonikom. Sredinom veka i crkva Svetog arhangela Mihaila u Šetonjama podignuta 1829. godine, dobija pripratu sa zvonikom. Crkva u Knjaževcu građena u periodu od 1833. do 1835. godine kao jednobrodna podužna građevina, dobila je zvonik 1866. godine nad zapadnim delom hrama. Manastiri Drača, Pustinja i Ježevica takođe dobijaju zidane priprate sa zvonikom na zapadnom pročelju. Crkva Svetog Save na Savincu, zadužbina kneza Miloša Obrenovića podignuta 1819. godine, obnovljena je 1860. godine u spomen na knjeginju Ljubicu kada joj je dograđen zvonik nad zapadnim delom. Obnovu hrama i izgradnju novog zvonika obavio je neimar Nastas Đorđević. (Stanić R., 1967, 78 – 88; Stanić R., 1973, 5 – 22; Đokić N., Nadoveza B., 2021, 40) Kada je reč o zvoniku interesantno je da je zvonik na Sabornoj crkvi sličniji zvonnicima crkava severno od Save i Dunava nego zvonnicima kasnije sagrađenim u Srbiji. Premda pitanje zvonika zahteva detaljnija istraživanja najbliže analogije imamo sa nekim crkvama u Mađarskoj, na primer sa zvonikom Blagoveštanske crkve (iz 1752. godine) u Sent Andreji, Crkve Sv. Nikole u Jegri (iz 1785 – 1799. godine) i naročito crkve Sv. Nikole u Baji iz 1775. godine. Među najsličnijim zvonnicima onom na Sabornoj crkvi sigurno spada zvonik na varvarinskoj crkvi iz 1859. godine. Isto tako sličnost varvarinskog zvonika sa spomenutim u Mađarskoj je frapantna i razlika je samo

u detaljima. Zvonik topčiderske crkve ima mnogo manje sličnosti od gore spomenutih. Još manje liče zvonici crkava u Vinči (1852) i Velikoj Moštanici (1858). Nešto su sličniji zvonici hrama Sv. apostola Petra i Pavla u Grošnici, Hrama Silaska Sv. Duha u Koraćici i naročito zvonik Hrama Sv. arh. Gavrila manastira Pinosave u Kusatku. Slični su i nešto mlađi zvonici na Hramu Sv. arh. Gavrila u Šopiću podignut 1869. godine i Hramu Sv. velikomučenika Georgija u Popoviću, podignut 1864. godine. Spomenimo da zvonike naknadno dobijaju i crkve u Svilajncu, Boljkovcima (podignuta 1838 - 43, zvonik je dobila 1864. godine),¹⁰ Varvarinu, Kraljevu, Jagodini, Čupriji, Zaječaru. Mnoge crkve koje se podižu od sredine devetnaestog veka po manjim mestima i varošima širom Kneževine Srbije slede primer Saborne crkve u Beogradu, kako po arhitektonskoj koncepciji jednobrodnog podužnog hrama sa zvonikom, tako i primenom klasicističke dekoracije. Takve su crkve u Donjem Milanovcu, Kolarima, Kusatku, Smoljincu, Mionici, Velikom Gradištu, Petnici, Četerežu, Vinči, Porodinu, Žabarima, Bariču, Braničevu, Negotinu, kao i po mnogim drugim mestima Kneževine Srbije. Crkva Svetog Nikole u Donjem Milanovcu podignuta je 1845. godine kao zadužbina Miše Anastasijevića. Po planu jednobrodne podužne osnove, arhitektonskoj koncepciji prostora i rešenju zapadne fasade sa zvonikom, donjomilanovačka crkva je bila veoma bliska Sabornoj crkvi u Beogradu.

Istorija stare Saborne crkva

U Beogradu se pravoslavni kraj nalazio oduvek oko Mitropolije i Saborne crkve i oko Varoš – kapije. Naravno da su se za vreme dahija Srbi i u ovom kraju proredili, jer su mnogi morali da napuštaju svoje kuće i da beže u sela van šanca.

Saborna crkva nalazila se na istom mestu gde i današnja. Bila je zidana od kamena, ali stara, zapuštena i oronula, bez zvonika i bez krsta. Oko nje hrišćansko groblje za viđenije ljude, zapušteno i neograđeno kao i crkva. Na mestu današnje Patrijaršije nalazile su se tri velike stare dvospratne zgrade. Prvu od njih, levo (prema sadašnjem Crkvenom muzeju), kupio je knez Miloš 1818 godine sebi za konak za 15.000 groša. Tu je stanovala njegova porodica, kad bi dolazila u Beograd. Ostale dve zgrade, desno, do Kalemegdana, pripadale su mitropoliji. Mitropolit je stanovao u srednjoj, na spratu, a u prizemlju su stanovali kaluđeri i momci. Blizu crkve nalazila se velika dvospratna „šarena“ mehana. Do nje prazan plac sa starim podrumom na svodove. Stari podrumi nalazili su se i blizu konaka i mitropolije. (Banjac Đ., 1939a, 444)

Treba znati da je u srednjovekovnom Beogradu postojalo više crkava od kojih su nam neke poznate i iz pisanih izvora među njima i crkva posvećene Sv. Arhađelu Mihailu.

¹⁰ На месту старе цркве брвнаре из 1797. године. Ђокић Н., Надовеза Б., 2021, 38; о новој цркви видети у Гачић Р., 2006, 143 – 173.

Prvi pomen crkve posvećene Svetom arhanđelu Mihailu potiče iz 1578. godine od austrijskog putopisca Stjepana Gerlaha, koji po povratku iz Carigrada posećuje „skromnu, ali prostranu crkvu“ siromašnih Srba. na Savskoj padini Beogradske varoši. (Matković P., 1890, 134; Vujović B., 1996, 20) Ova crkva je gotovo izvesno srednjovekovna.

Znatno kasnije, na njenom mestu, za vreme austrougarske vladavine Srbijom, a u vreme mitropolita Mojseja, obnovljena je 1725 – 33. god. mitropolitska crkva posvećena istom svecu. (Ruvarac D., 1898, 131 – 132) Praktično novi hram je načinjen u okviru velike rekonstrukcije Beograda, kada je pored tvrđave i varoš, opasana Vobanovim sistemom zidina, dobila novu ortogonalnu mrežu ulica, koje su se prostirale pravcem severozapad – jugoistok i jugozapad – severoistok. Na raskršću dveju ulica u blizini bedema prema Savi, sagrađena je nova srpska crkva, orijentisana prema novoj regulaciji ulica, jugozapad – severoistok. Ova, skromno oblikovana, građevina iz vremena baroka trajala je sve do 1836. godine, kada je porušena da bi ustupila mesto sadašnjoj crkvi.

Kao što smo naveli, crkva je praktično iznova obnovljena. Tada je verovatno dobila i veliko kube. Hram crkve bio je kao i danas: sv. Arandeo Mihailo. Mitropolit Mojsej Petrović (+ 1730), sahranjen je u staroj crkvi, a isto tako i mitropolit Vićentije Jovanović (+ 1737), pa su im kosti docnije prenesene u Srem, i to onda kad je Beograd 1739 predat Turcima i kad je srpsko stanovništvo, skupa s carskom vojskom, napustilo grad i varoš. Ova crkva za vreme opsade pod Laudonom mnogo je stradala od topovskih metaka, pa je zatim po nuždi opravljena. Bila je dugačka i niska, tvrdo zidana, imala je lep ikonostas sa ikonama jednostavne izrade, ali bogato pozlaćenim i stolove ne samo pokraj zida, nego i u sredini crkve. Pri ulazu u crkvu kod zapadnih vrata s leve strane bio je grob Dositeja Obradovića s natpisom, s desne strane grob Petra Nikolajevića Čardaklije, koji je kao narodni delegat 1804 godine išao u Petrograd, a pri kraju crkve grob čuvenog Borđa Popovića Čeleša, Miloševog dragomana i sekretara, koga je bosanski spahija, Arnautin, Derviš Bešanić 1825 godine ubio u sred kneževa konaka. (Stefanović T. – Viloski, 1911a, 49 – 50; Vujović B., 1996, 27, 32)

Jovan Rajić piše: da su Turci, zauzevši (2. septembra 1739) Beograd, „velikolepnu rezidenciju Srpske Mitropolije“ srušili do osnova, a crkvu, i ako nisu do temelja porušili, oplenili su je, i svodove joj oborili. Tom prilikom je stradalo i kube.¹¹ Docnije su Beograđani dobili od Turaka dopuštenje da crkvi svojoj mogu načiniti nove svodove, ali ti svodovi ni pošto da ne budu visoki. Ti novi crkveni svodovi, jedno što su građeni na brzu ruku, a drugo što prema velikoj crkvenoj širini nisu smeli biti visoki koliko bi trebalo, nisu bili pouzdani. Opština beogradska, bojeći se da se ne provale, stegne ih gvozdenim kukama jedan put, pa stegne i drugi put; ali, posle toga, počnu popuštati sami zidovi,

¹¹ Б. Вујовић наводи да је купола страдала у великом пожару 1798. године али то није тачно. Вујовић Б., 1996, 27.

osobito oni u zapadnom delu crkve, pa se još i na samom svodu pokažu pukotine. (Milićević Đ. M., 1895, 4)

Za vreme austrijske vladavine u Beogradu se, pred kraj njihove vladavine, pominje još jedna crkva. Crkva Rođenja Sv. Jovana Preteče u Novoj Varoši za koju je 1737. godine izradio tri ikone ikonopisac Georgije Stojanović. Spomonje se i 1735. godine kada je pri mitropolitu beogradskom Vićentiju Jovanoviću priložio kivot za naforu Luka Ćurčija. (Srpski Sion 1904, 105 – 106) Nije identifikovana. (Petković R. V., 1950, 21)

Požarevački sveštenik Stefan Aranitović je avgusta 1743. godine došao u manastir Šišatovac na Fruškoj gori da bi skupljao milostinju za beogradski saborni hram mitropolita beogradskog Sofronija. (Beleško od 19. i 21. avgusta 1734. godine. Stojanović Lj., 1903, br. 2863 i 2864)

Sabornoj crkvi je Praviteljstvujušči sovjet 1807. godine posvetio zvono koje se kasnije nalazilo u crkvi u Krajovi. Marta 1808. godine Praviteljstvujušči sovjet je poklonio crkvi još jedno zvono koje je izradio Ivan de Bota. (Stojanović Lj., 1925, br. 8975; Stojanović Lj., 1926, br. 10424, 10429)

Iz Beograda su 1813. godine prebegli u Austriju četiri sveštenika sa porodicama: Jovan Tomić (3 muška i 6 ženskih članova porodice), Nestor Popović (3 muška, 5 ženskih), Jovan Živković (3 muška, 3 ženska) i Petar Popović (5 muških, 3 ženska). (Rugarac D., 1905, 102)

Januara 1819. godine esnaf abadžijski je sklopio ugovor sa slikarom Simeonom Jakšićem iz Bele Crkve da popravi postojeći ikonostas i da mu što je moguće više prvobitni izgled. O ovom ugovoru je ostala zabeležena sledeća, vrlo interesantna, beleška u Protokolu narodne kancelarije: (AS-Protokol Narodne kancelarije, za 1819. godinu, No.30)

“Kontrakt esnafa abadžijskog ovdašnjega sa majstorom molerom Simeonom Jakšićem iz Bele Crkve, cesarsko kraljevskog podanika. Sei moler da u cerkvi beogradskoj svetih Arhangelov hramu ikonostas po pervome planu, koji se i sada vidi, kako je i bilo da sverši i gotovo da bude ove godine za praznik Voskresenija Hristova; a esnaf jemu za trud i za sve đuture da plati čestno 480 groša; na koje i kaparu sei majstor primi 150 groša. I kada desna strana ikonostasa bude gotova, opet esnaf majstoru 100 groša da plati, a proči kursor novaca majstor da primi, kad sav ikonostas po ugovoru bude gotov. – Na ovaj kontrakt obe strane soglasne. Boljega radi uverenija, ravnoglasna dva pisma napravljena pri derže sa svoima podpisi. I ovo njihovo soglasije, saslušavši Kancelarija, potvrdila je.

Beograd, 13. januara 1819

Protokol Narodne kancelarije, No. 30”

Prvi dokument o opravci crkve posle Drugog srpskog ustanka potiče iz 1820. godine kada tutori crkve mole kneza Miloša da odobri angažovanje Jovana Kovača iz Zemuna da popravi „gvozdene gređice“ - zatege koje su Turci iokvarili.⁷ Ova sanacija po svemu sudeći nije bila dovoljna da se crkva spase od daljeg propadanja. jer je crkvena opština bila prinučena 1831. godine da angažuje građevinske majstore iz Pančeva da predlože opravku. o čemu iscrpno

obaveštavaju kneza Miloša koji se nije složio sa ovim predlogom.(Vujović B., 1996, 32)

Vladika je 1824. godine izjavio da nema novaca za izgradnju mitropolije. Hadži Nikola Brzak je 1826. godine ponudio svoju kuću za dvor mitropolitu Kirilu. (AS – KK – II – 995, 999; AS – KK – III – 319)

Crkvene knjige prihoda i rashoda ustrojene su 1824. godine.(AS – KK – III – 10, 11)

Iz popisa aračkih glava za 1826. godine saznajemo da se 7 lica vodilo kao povezano sa beogradskom crkvom. Bili su to protoprezviter Jovan Tomić, paroh Hadži Jefta, pop Dina Radosav.[vljević], njegov brat Goja, paroh Dimitrie Vuić, klisar Sava Neškov.[vić] i učitelj Gr. Konstantin Anastas. Istovremeno se u Sava mahali pominje domaćinstvo pop Petka u kome su tri osobe plaćale harač – sam pop Petko, njegov sin Stojan i Živan vinogradar. (Popis aračkih glava u Beogradu 1826. godine, u: Peruničić B., 1964, 334, 343)

Uoči belih poklada 15. februara 1830. godine prvi put su zazvonila zvona u Beogradu. (Stojanović Lj., 1905, br. 5472)

Godine 1836, bude, ponovo, pozvan zidarski majstor da pregleda celu crkvenu zgradu, i da kaže kako bi se mogla opraviti. (Milićević Đ. M, 1895, 4) Majstor dođe, promotri celu crkvu i izjavi: da je veći deo zgrade zdrav, a da se onaj slabiji može opraviti.

Tada se s njim potpiše ugovor: da nov zid izida, nov svod da zasvede na onoj polovini crkve gde je stari svod popustio i, pored toga, da sasvim iznova, podigne toranj za 17.000 forinti srebra.

Ali kad majstor, po tom ugovoru, počne rušiti zapadni deo crkve, opazi se da se pukotine isuviše velike pa nije bilo drugog nego da se stara crkva cela sruši, pa da se mesto nje podigne nova. (Milićević Đ. M, 1895, 4 – 5)

Pošto je oko voga u literaturi bilo dosta kontardiktornih stavova dajem u nastavku sačuvanu prepisku:

Pismo mitropolita Petra Jovanovića knjazu Milošu u Požarevac od 11. aprila 1836. godine: (AS – KK – XXXV – 206)

„U pismu mom od 4. tek., s koim sam poslao planove od cerkve, objaščao sam, da ću posle dva dana i račun o trošku moći poslati. No oko njega kao stvari poteže, bilo je dosta posla, i zato ga je indžinir tek juče predati mi mogao, sbog čega sam se s posilanjem malo i zadocnio, a sada ga ovde ovdja prilažem zajedno sa računom zidara zemunskog. Oba računa sastoje se iz dva parčeta, od koji jedno sadrži mjeru sad postojećeg i k tomu povisiti se imajućeg zdanija cerkovnog, a drugo trošak oko cjelog opravljnja. Ovaj iznos po sčislenijem zidara zemunskog 17.950 for srebra a po sčisleniju indžinira našeg 15.159 for srebra, dakle po posljedavne manje 2791 for srebra. Ova znamenita razlika proizilazi najpoče otud, što je zidar zemunski cjenu razna k zidanju potreba preterao, kao što se ovo iz sravnjenija oba računa videti može. Ako se još cerkva stane opravljati po planu našega indžinira, to će zbog manjeg torna i prostijeg no shodnijeg spoljašnjeg vida, ova razlika još više umnožiti se, tako

da će po uvjereniju inžinira opravka u 4000 for srebra manje moći stati, nego što je naznačio zidar zemunskij.

Saobštavajući tako Vašoj Svjatlosti i planove od cerkve i račune o trošku oko njena opravljanja, molim pokoravijiše, da bi blagovolili: 1. opredjeliti, po komu, od poslati planova da se cerkva opravlja; i 2. javiti nam, hođemo li mi u onom slučaju ako zidar zemunski ne uokte umaljenom, od inžinira našega cenom, rečenu opravku preduzeti drugom graditi, ili ćemo njemu više smjeti primaći, da se čas pre opravljanje preduzme.

Ne izostavljam ovdje primjetiti, da bi veopma polezno bilo, kad bi ko određenim osobama za nadziranije obnovljenija cerkve pričesljen bio i jedan od nalazeći se ovdje u službi inžinira, koga bi vaša Svjetlost milost imali, ako je vozmožno na to odrediti, svi skupa prosimo.

Na posljedku molim, da bi vaša Svjetlost s visočajšim vašim na ovo predstavljene rješenijem blagovolili povratiti mi kako planove (3 komada) tako i priložena 4 komada od računa.“

Knez Miloš je odgovorio mitropolitu 14. aprila 1836. godine: (AS – KK – XXXV – 206)

„Primivši i drugo pismo kasatelno opravkama cerkve beogradske od 11. tek. No. 371 odgovaramo vam kako na ovo, tako i na ono do 4. tek. No. 340 s koim ste nam planove poslali.

I nama se najboljij plan dopada No. 3 načertanij našim inžinirom Jankom, koji i odobravam zajedno sa primječanijama vašima za pendžere. Toronj dopada nam se onaj što je na cerkvi načertan.

Što se računa tiče milije nam je predloženije našeg inžinira koim načinom, učinajući u račun što je jeftinije predloženije samog plana No 3, račun u 4000 fr. srebra manji iznači (?) i zato preporučujemo, da gledite s tim majstorom zemunskim, ako se uzmožete pogoditi po računu inžinira; ako li se s njim ne uzmožete pogoditi a vi tražite drugoga, koji će moći.

Inžinira slobodno možete upotrebiti djelu vašem nadziranija: no šteta će biti, da on za cjelo vreme opravljenija tog tu prebude, koje je ... i izlišno. No s početka pri pogodbi trebaće vam on, da dokazuje majstoru, da je njegov plan dobar, a tako i račun da je soraču Posle pak možete ga samo kadkad dovesti i upotrebiti, da vidi kako se radi, i jeli točno po planu. U proćem po želji potrebi vašoj šiljem vam planove i račune sve. Ovom prilikom preporučujemo vam, da ustroite vaše poslove tako da kako ćete nam moći bez bez nadzadka kakvoga na poziv naš u Kragujevac doći, kud mi sutra u ime božije polazimo.“

O daljim pregovorima sa zemunskim zidarima mitropolit je 22. aprila 1836. godine obavestio kneza u Kragujevac: (AS – KK – XXXV – 212)

„Po visočajšemu opredeljeniju vaše Svjatlosti od 14. tek. prizvao sam zidara zemunskog, s koim smo za opravlanje cerkve naše ovdašnje ugovarati počeli, i predložio sam mu, da po odobrenomu planu preduzme posao cjenom od naši inžinira pravilno umanjenom. No on se nije na to hotje skloniti samo je iz tog jednog prizrenija, što se zakteva toronj nižij, nego je u njegovom planu, popustio od svoje predložene cijene 900 for. srebra, tako da bi nas opravka opet

na 17.000 for. srebra stala. Zato sam po predpomenutom opredeleniju vaše Svjetlosti prinuđen bio, dati prijaviti u Pančevu za ovaj posao, na koje sam odgovor polučio, da im se tamo cijena našim inžinirom predložena vidi prilična, no konačno izjasnjenije da će moći dati ovdje u Beogradu, kuda su sutra na Đurđev dan, il' najdalje prekосуtra doći obećali. Nadežda je, da ćemo s pančevačkim zidarom jeftinije moći pogoditi.

Za ovaj slučaj, ako bi se pogodba svršila, nužno će biti, što pre posao preduzeti. K tomu je od naše strane nužno, nabaviti kreč i pesak, koje ni jedno ni drugo nemamo. Peska ne može se tako lako nabaviti sbog velike vode, no da je barem štogod s načala, posle bi se dobavljalo, a i kreča nemamo zato dolaziti pokornješe umoliti vašu Svjetlost da bi imali milost visočajšom vašom zapovjestiju narediti, kako će se obe ove potrebe čas pre nabaviti.

Drugo primjećavam, da bi nužno bilo, da se s dovšenjem one cerkve kod groblja pohita, kako bi se moglo Bogosluženje tamo otpravljati, kad bi ovdje u gradu prestalo, da ne bi cela varoš ostala bez Bogosluženja. Ja sam ovo djelo predstavljao i ovdašnjim nekim žiteljima i Njegovom Sijateljstvu Gospodar Jefremu, na koje su mi oni kazali, da su govorili členu ispravničestva H. Nikoli o tom. No dosad nije se počeo posao na onoj cerkvi. Zato umoljavam vašu Svjetlost da bi i o skorom dovršeniju one cerkve blagoudobno (?) poveljenije i nastavljenije dati soizvolili.“

O spomenutim pregovorima mitropolit je upoznao kneza i pismom od 26. aprila: (AS – KK – XXXV – 213)

„Svjetljajši Knjaže

Milostivješij Gospodaru!

Majstori iz Pančeva javili su mi bili, kao što sam vašoj Svjetlosti pod 22. tek. predstavio, da im se cijena od naši inžinira za opravljene cerkve ovdašnje opredeljena prilična vidi; no kad su juče ovamo k meni toga radi došli, pojasnili su se, da oni, počem su cjeli plan i račune pregledali, i ovome ne mogu raditi, no naznačili su kao poslednju cijenu kojom bi se obvezali cerkvu opraviti 17.000 for. srebra. Na ovu istu cijenu pristao je bio i majstor iz Zemuna, s kojim smo ugovor o opravljenu najpre započeli s tom razlikom, što su Pančevački majstor u onoj cijeni računali i mermer za patos a zemunski je osim toga toliko iskao ovaj pak patos zanmenitu sumu iznosi. Ovo danas dam javiti zemunskom zidaru, koji također pristane na to, da i on mermer dade rečenom cjenom i tako pri svem našem cjenkanju nismo mogli opravku cerkve na niže sterati od 17.000 for. srebra, pored kojeg bi obštetsvo jedan kreč i pesak pridalo i cerkvu obnovljenu s tornjom imalo.

No budući sam ja, oslanjajući se na mnjenije našij inžinira, predstavio bio vašoj Svjetlosti da će se ovaj posao mnogo nižom cjenom moći koncu privesti; i na to se vaša Svjetlost pod 14. tek. izvolili zapovjediti, da se, ako na nju zemunski zidar ne bi pristao, traži drugi; sada pak ni jedan od majstora iz sosjedni varoša Zemuna i Pančeva ovom cjenom nisu dovoljni, no ištu najposle 17.000 for. srebra: to dolazim moliti, da bi vaša Svjetlost imala milost rješiti:

Hoćemo li ovom cjenom opravljjanje cerkve ovdašnje preduzeti, i kontrakt o tom učiniti s zidarom zemunskim, koji je pri ravnoj cjeni prečij od drugij, što je ovaj posao najpre počeo ugovarati, i oko toga dovoljnij trošak već učinio.

Ovdje ne mogu izostaviti da vašoj Svjetlosti ne saobštım primjećanije zidara Pančevačkog. On veli, da bi šteta bilo ovako zanmenitu sumu od 17.000 for. srebra žrtvovati na opravljjanje stare cerkve, koja bi pri svem tom sbog svog pređašnjeg kroja mnoge nedostatke imala, no pridaje, da bi priličnije bilo k rečenoj sumi pridodati još 8 do 10 hiljada srebra, i sa svim iz temelja po boljemu ukusu cerkvu načiniti. K tomu veli istij, da niko ne može znati, da se onda, kad se stari krov s nje skine i malter s pola objije, neće pokazati takve pukotine i nedostaci, sbog koji bi nevozmožno bilo opraviti je, bez konečnog iznova zidanja.

Ako po svemu ovomu vaša Svjetlost blagovoli rješiti da se cerkva opravlja gorerečenom sumom od 17.000 for. srebra a ono molim da bi vaša Svjetlost što skorije milost imali ovo obznaniti, a tako i na predstavljenije moje od 22. tek. u smotreniju kreča i peska odgovoriti; jer ako se rješi da se opravlja, to je krajnje vreme, da se djelo započne, kako bi moglo ove jeseni dovršeno biti u toliko, da se Bogosluženje u cerkvi opet može otpravljati.“

Knez je odgovorio 29. aprila: (AS – KK – XXXV – 213)

„Primivši dva vaša pisma od 22. tek. No. 429 drugo od 26. tek. No. 444 izvjestivši se iz ovi, da neće ni Zemunskij ni Pančevačkij majstori da pust cenu opravljjanja cerkve beogradske jevtinije od 17.000 for. srebra, i razsudivši i primećanije majstora Pančevačkog, da niko ne može biti siguran oće li zidovi zdravi ostati, kad se krov digne, rešili smo, da se opravljjanje cerkve rečenom cenom preduzme, kako se najbolje može, 1. što će opravljjenije mnogo jeftinije stati nego iz nova građeno, 2. što će opravljanom mnogo ranije moći bogosluženje u toj cerkvi soveršavati se koje bi se iznova građenjem može biti na 3. godine zadocnilo, na rastrojstvo tog velikog i otmenog obšetstva, 3. Što tu ne ima ni mula (?) gde bi se tolika cigla složila, 4. što bi može biti i mnogo skuplje posle izišlo iznova građenje cerkve nego 25. do 27.000 for. srebra.

Iz ovi dakle i drugi neki obstojateljstva sudimo za mnogo bolje i cjelishodnije da se cerkva opravlja, i zato preporučujemo vašemu visokopre-osvjaštenstvu, da s komi u tom budu ...; uzeti mesto bivšeg tamošnjeg kmeta Milutina Radovanovića sadšnjeg kmeta beogradskog Ristu Jovanovića načinite kontrakt sa majstorom zemunskim, za koga ste dobrp primjetili da je prečiji, cjenom 17.000 for srebra.

U slučaju ako se opitom pokaže, da se ne može opravljjanje k koncu privesti, onda ćemo morati iznova građenje preduzeti. No ovo tek da vi znate.

Kako kontrakt bude gotov gledajte, te počinjite odma, da se pređe do toga dovede kako će se moći u cerkvi bogosluženje soveršavati.

Za kreč i pesak izdasmı danas nalog na ispravničestvo da učini naredbu, da se snosi, a taki to pišemo mi i za onu cerkvu u groblju da se u stanje privede, kako će se bogosluženje u njoj soveršavati moći. A eto i Topčiderske cerkve, može se i u njoj služiti.“

Pošto je postalo jasno da je obnova stare crkve teška i nerentabilna mitropolit je pismom od 24. juna 1836. predložio da se umesto obnove postojeće crkve zida nova crkva: (AS – KK – XXXV – 218)

„Vaša Svjetlost

Milostivješi Gospodaru

Po odlasku vaše Svjetlosti iz Topčidera došao mi je bio majstor zidar iz Zemuna, i pitao je crkvu Beogradsku, šta će se činiti. Ja sam mu odgovorio da će kao što sam vidi, nužno biti sasvim srušiti je i iz nova praviti, a k tomu da je potrebno ispitati kakovij je temelj. Ovo mi je i vaša Svjetlost zakazala pri polazku, da se izvidi, a i samij Majstor praedstavljao je kao stvar neobhodimi nuždnu. Tako naredi on da se na pet mjesta pored temelja kopa i došavši juče po drugi put ovamo, posmotri ga i javi, da je temelj dubok 1 fata da je na tvrdoj zdravoj zemlji i vesma dobar, i po tome da se može na njemu nova crkva zidati. Ovim samim kao događajem nepredvidivim narušava se kontrakt koji je po visočajšemu vaše Svjetlosti odobrenij između ovdašnjeg obštestva i pomenutoga zidara radi opravke crkve zaključen. Zidar sam ovo priznaje, izjasnjavajući se, da se nada da će on i novu crkvu zidati, počem bi i pri steniju više majstora poradi poradi pogodbe za građenje nove crkve mogao podvatiti se raditi po onoj ceni po kojoj bi se drugi koi podvatiti se hoteo; no ako to ne bi bio slučaj bio, već neki drugi bi građenje crkve na sebe uzeo, da će on za datu mu napred po kontraktu sumu od 2500 for obšestu predati ploče (mermer za patos) na račun crkve u Pešti uzeti, a ostalo da će vratiti, razumeva se, da bi u ovom slučaju obštestvo moralo priznati mu trud i trošak oko građenja plana i naznačenja o trošku na reparaciju crkve (što oni zovu plan, forauzmas i Kosteciberšlag) i za takovij platiti mu. Ovo je za predašnji kontrakt; a za građenje nove crkve, predstalja majstor zidar, da je nužno najpre načiniti plan, po kom će se praviti, za učiniti račun što bi po onomu planu crkva bila, i posle stupiti u pogodbu s jednim ili više njima za samo građenje crkve. Ovo bi djelo sizrađivanjem plana i računa potrebovalo jedno 6 do 8 nedjelja dana, za to da se crkva, ruši kako bi dokle se plan i ugovori za građenje crkve prave, i ona mogla srušiti se, i tako bi se odma zidanje nove počelo. No budući nuždnog k tomu vaše Svjetlosti odobrenjija ne imamo nit nastavljenija po koima ćemo se vladati, to dolazim visočajšeg rešenja prositi na sljedeće tačke:

1. Hoćemo li cjelu crkvu u Beogradu do fundamenta rušiti.

2. Hoćemo li na to upotrebiti ovog majstora iz Zemuna, ili druge može biti naše kakve ovde? Mnjenije je glavnij ljudi od obštestva koji su juče pri razgovoru s majstorom kod mene prisustvovali, da se ispita najpre pošto bi ovaj iz Zemuna srušio je, a pošto bi naši; no ako ne bi bilo znamenite razlike u cjeni, da se uzme onaj iz Zemuna, što već ima pri sebi naši para; ako bi bila znamenita razlika da se a ono da se uzmu naši, ako se sirječ još takovi mogu imati. Međutim, nismo prestali od rušenja crkve a tom radi onaj jedan zidar s nekoliko ljudi svakij dan. Kad prispje rešenije vaše Svjetlosti, preduzeće se posao s više ljudi.

3. Počem se plan od nove zidati se imajuće cerkve načini, i od vaše Svjetlosti odobri, hoće li se ovomu zemunskome majstoru predati, da po njemu pravi račun šta će cerkva stati, ili će se predati drugom komu majstoru. Kakvom iz Pančeva ili N Sada, koji se za ovo djelo javljaju, ili se neće ni jednom od nji predati, no upotrebiti se na to jedan od naši inžinira, ako bi k tomu vremena imao – ovaj račun nužno je sačiniti. Jer, veli majstor zidar, da bez toga ne mogu nit cjenu naznačiti nit u pogodbu stupiti. A najpriličnije je dati sočinenije toga onomu majstoru za kog je najverovatnije da će nam zidati cerkvu; jer drugom se mora za to sočinjenje poznatija suma plaćati, a onomu, koi preduzme zidanje, može ući u pogođenu sumu. Kad bi koji od naši inžinira ovo djelo mogao odma preduzeti, bilo bi jabolje.

4. Kad se tako i račun sačini, hoće li se krome zemunskog majstora pozvati još koji, da licitira, ne bi li se jeftinije što pogodilo. – Iz Pančeva javljao se jedan još pređe za samo opravljavanje cerkve, a sad u ponedjeljnik javljao se jedan iz NSada, za ptavljenje nove cerkve.

5. Ko će imati nadziranije i staranije o izvršeniju ovog djela, hoće li samnom oni biti, koi su pređe održeni, H. Nikola od Ispravničestva a od varoši kmet s Petrom i Manojlom, ili ćete odrediti druge koje, il' koga ovima pridodati? – Na posljedku

6. Odobrava li vaša Svjetlost gore navedeni način narušenija kontrakta, da kao privatno bude, ili ćemo prepisati drugi koji način?

Ožidavajući milostivješeg odgovora na ove predložene voprose, i proseći i nače u djelu ovomu uputstvovanija, ako još kakvo izvan ovi točki vaša Svjetlost dati mi imala, s glubočajšim visokopočitenijem jesam.“

Knez Miloš se u svom pismu od 2. jula 1836. godine složio da se sagradi nova crkva: (AS – KK – XXXV – 218)

„Na pismo vaše od 24. proš. mjeseca No. 627 o cerkvi tamošnjoj pisano nam, ne prepuštamo sljedejuće.

Kad se već cerkva sasvim srušiti mora i iznova zidati, to će dosta biti, da se za ovo ljeto samo razvali, i materijal sav razloži na svoje mjesto postavi, pa na proleće da se počne iznova raditi. I ovoga radi preporučujemo vam, da za razvaljivanje cerkve upotrebite cincare, goge naše.

Za plan pak nove cerkve lako je. Plan je gotov po ... je određeno bilo, da se ista cerkva opravi, a i temelj starij kad ostaje, to će se na njemu zidati i po sitom planu.

Što se personala opredeljenog za nadziranije tog cerkovnog djela tiče, sudimo da je dovoljan i da ne treba od nji ni oduzimati nit mu dodavati. Istij personla neka nadzirava pri razvaljivanju stare te cerkve i pri razlaganiju i namještaniju materijala.

O drugim pak tačkama, u predrečenom pismu vašem prednavedenim, kome će se majstoru zidanje cerkve, koliki će trošak nuždan biti na to djelo; imaćemo do proljeća dovoljno vremena razgovarati se i ktomu imamo naše inžinire, koi će nam račun forauzmas i kosteniberšlag načiniti, po kojemu ćemo i licitaciju radi vozviženija nove cerkve blagovremeno objaviti moći.

Majstoru tome Zemunskom platite što je zaslužio za rad svoj.“

D. J. Ranković je objavio i pismo Upravitelnog Sovjeta od 27. juna na mitropolitovo pismo njemu od 24. juna koje glasi: D. J. Ranković J. D., 1940, 770)

„S visočajšim predpisanim Vaše Svetlosti od današnjeg br. 2467 poslato predstavljenije Arhiepiskopa beogradskog i Mitropolita Srbskog g. Petra Jovanovića, kasatelno građenja crkve beogradske, uzeo je Sovjet u današnjem svom zasedaniju u rasuždenije i po priloženim tačkama ovo mnjenje doneo:

1) Što se tiče točke prve: oće li se crkva beogradska do fundamenta rušiti, Sovjet je mnjenja da se ne ruši do fundamenta ako su zidovi valjani, već da se ruši ono samo što ne valja, pa odatle da se zidanje nastavi. Ako li je sav zid rđav, onda da se sve do fundamenta sruši.

2) Na pitanje u drugoj točki: oće li se na rušenje upotrebiti majstor iz Zemuna, ili drugi kakav naš ovdašnji, Sovjet je mnjenijz ako se crkva do fundamenta rušiti mora, onog istog koga i kmetovi beogradski, t.j. da se ispita ko će jevtinije ovo rušenje na sebe primiti: onaj majstor iz Zemuna, ili naš ovdašnji, pa prema tome da se i pogodba učini.

3) U pitanju treće točke, ticajuće se plana crkve i po njemu sočinenija računa, Sovjet je mnjenja da se građenje i plan i po ovome računa šta će crkva stati, preda na izradu obojici naših indžinira, svakomu obaška, a tako isto i zidaru Zemunskom, no njemu pošto se pogodba učini s njime pošto će i jedno i drugo izraditi. da posle ne ište koliko on oće. Svoj trojici da se kaže da u račun svoj uzmu prizrenje i na onu ciglu koja će se iz rušenja crkvenih zidova dobiti i potom da naznače šta će crkva stati.

4) Da se po sočineniju plana i računa više majstora iz Cesarije pozovu na licitaciju, Sovjet je istog mnjenja.

5) Protiv pete točke da sa g. Mitropolitom pri zidanju crkve budu: član Ispravničestva Nikola Konetanović; kmet beogradski s Perom i Manojlom, nema Sovjet ništa i sudi da će rečena lica dovoljna i sposobna k nadziraniju rečenoga dela biti.

6) Sovjet je mnjenja da se rečenom zidaru Zemunskom kaže da napravi jedan račun: šta bi crkva stala kad bi sav potrebni materijal za nju dao on, a drugi: šta bi stalo kad bi sav materijal bio naš a on samo ruke dao.

Naposletku Sovjet i ovo primječava: za građenje plana i računa trebaće 6 – 8 nedelja. U tome će i jesen nastupiti a materijala pripravnog nema. Zato je Sovjet mnjenja da se po odobreniju plana i računa od strane Vaše Svetlosti i po učinjenom budi s kim majstorom pogodbe, naredba učini da se materijal nabavljati počne, tako kako bi se do idućeg proleća sve pripremiti i s početkom proleća crkva odmah zidati početi moglo.“

Prethodni radovi išli su vrlo brzo. Crkva je srušena u avgustu 1836. i to je izvršio za sumu od 2500 forinata majstor Hengster iz Zemuna. Pošto je Beograd na taj način ostao bez ijedne crkve, to je u dvorištu Mitropolije (tu je sada Patrijaršija) podignuta kapela od dasaka i ćeramidom pokrivena. To se vidi iz zvaničnog opisa koji su potpisali: prota Draždanski Nikola Ostojić i ispravnik

Golub Petrović. Prema tome, pogrešno su neki tvrdili da je ta kapela bila u porti crkvenoj. Građenje nove crkve započeto je 28. aprila 1837. godine. Beogradska opština je bila dužna da iskopa temelje, da da nadničare, materijal za temelje od srušene stare crkve, kreč, pesak i vodu. Ostali radovi, sa materijalom, ustupljeni su pančevačkim majstorima za 31.000 sr. forinti. Za nadzornike nad građenjem odredio je knez Miloš mitropolita Petra i Tomu Vučića Perišića. 15. jula 1837. osvećeni su temelji, (*Serbia – Brzogradъ 8гъ Avgusta*, Novine Srbske 13. Avgusta 1838, 25) do Preobraženja 1838. dovedena je crkva do krova, do 1841. pokrivena je i izgrađen toranj, a od 1841. do 1845. vršeni su unutrašnji radovi: živopis, drvorezački i zlatarski poslovi. Rad je vršen u režiji a radnici su bili Nemci iz Pančeva. U odboru za zidanje bila su lica koja je Državni savet predložio u svom odgovoru knezu. Međutim u 1838 i 1839 članovi tog odbora pored Mitropolita, bili su: Vučić, kmet Rista Jovanović, terzija, i građanin Pera Jovanović. Rista je bio i glavni „nadziratelj“ radova. Crkva je imala: gotovine 2219 for., veresije 6672 for. u obligacijama 66.723 groša i dva dućana koji su joj donosili godišnje 1080 groša. Sve je to bilo ništavno za izradu crkve, ali se je nekako petljalo putem priloga. Najzad je i Država pritekla u pomoć. Rešenjem od 2 oktobra 1839. Državni savet je rešio da se iz državne kase Pokloni 50.000 forinata i da se Opštini beogradskoj izda zajam ukoliko je potrebno za dovršenje crkve, s tim da se zajam otplaćuje iz crkvenih prihoda po 1000 talira godišnje. Opština je već ranije, krajem 1837 uzela zajam u 116.000 groša, što se vidi iz završnog državnog računa za Đurđevsko polgođe 1838, ali se ne zna da li je i naknadno prema ovom rešenju još nešto uzela. (Banjac Đ., 1939b, 531 – 32; Ranković J. D., 1940, 770)

Kad su 1837 godine kopani temelji novoj, sadašnjoj crkvi, pokazalo se, kao što priča Sreten L. Popović u svojim „Uspomenama“, da su temelji stare crkve tako jaki da se nisu mogli izvaditi na običan način, jer se malter između kamenja bio uabonosio. Zato bi rešeno da se u stari temelj ne dira, nego da se novi temelji

postave oko starih, tako da su temelji stare crkve ostali u temelju nove crkve. (Stefanović T. – Viloski, 1911b, 147)

Hroničar očevidac ovako opisuje tu svečanost: (Srpske novine br. 28/1837, Beograd 1837, 218)

„Beograd, 15. jula, 1837. Danas smo bili ovde svedoci retkoga i krasnoga toržestva. Pri sveštenodejstvu spreč Preosveštenjejšeg Gospodina Arhijepiskopa i Mitropolita Petra, s ostalim mesnim sveštenstvom, u prisustvu Svetle Gospođe kneginje, i Sijatelnih knjaževića Naslednika Milana, i Mihaila, viših knjažeskih činovnika, članova ovdajšnjeg Ispravničestva, odabranijih kmetova i građana od strane opšćestva, školske junosti, i mnogočislno stekavšeg se naroda obojeg pola, položen je krajeugolni (osnovni) kamen k zidanju novozapočete Katedralne Beogradske Crkve.

Gospodin Mitropolit izvršio je najpre obično osveštenije vode i kamena pred samim mestom osnove položenija, i za tim izgovorio je sobranomu narodu krasno opominatelno slovo o polzi i izrjadnosti blagog ovog namerenja koje je s

visočajšim dozvoljenjem i sodejstvom Njegove Svetlosti Premilostivog Gospodara i Knjaza našeg preduzeto. Pošto je, za tim, pismeno dokazateljstvo o preduzetom zi danju istog svetog hrama Božjeg javno pred narodom pročitano, i to isto zajedno s ostalim običnim dokumentima (dobro sahranjenima), i različnim sad u tečeniju nalazećim se zlatnim i srebrnim novcima, u izdubljeni krajeugolni kamen večitog spomena radi položeno, bio je isti kamen na dno temelja pušten i utvrđen. Pri ovom spuštanju i utvrđivanju kamena uzeli su kako g. Mitropolit, tako i Sijatelni Knjaževići po jednu kašiku (mistriju) priugotovljenog im na to maltera, kojim su isti kamen kako odozdo tako i po vrhu posuli i po običaju nekoliko puta čekićem po njemu udarili.

„Trajućemu toržestvu ovomu, a naročito pri spuštanju i utvrđivanju krajeugolnog kamena, i pri mnogoletstvijama, grurali su neprestano topovi, a narod je u srcu blagosiljao erećno i presrećno vreme ovo, u koje se pod blagoslovenim vladateljstvom Svetloga Knjaza Miloša, kromje ostalih poleznih uredaba i zavedenija, ovakovi velikolepni hramovi na slavu svemogućeg Zižditelja vselsne zidaju i podižu.“ (Milićević Đ. M., 1895, 7)

Nikola Hristić - Bademlija, koji je u ono vreme bio tutor crkvene kase, zapisao je o tom osvećenju temelja sledeće: „1837 leta. julija 15. položismo kamen u temelj crkve hrama Svetoga Arhistratiga Mihaila čelo oltara. niže svete trapeze, i metnusmo unutra staklo sa natpisima: potpisana (su) imena : Imperatora Nikolaja. Kralja Ferdinanda Austriskot, Imperatora Turskog Mahmuda Vtorog, i imena proćih otmenih ljudi ondašnjih. Ja sam tada (Nikola Hristić) bio tutor crkvene kase, i ja sam, mojom rukom. zalepio to isto staklo voskom (koje stoji unutra), i predao g-nu Mitropolitu Petru Jovanoviću: 1 rublju Imperatora Nikolaja, 3 cvancika nova Imperatora Ferdinanda, 1 dukat i 1 bešluk Imperatora Mahmuda Turskog, 1 talir i drahme grćkog Kralja Otona. koje sve metnuo je Gospodin unutra. Tada je vladao Knjaz Srpski Miloš Obrenović. Tu je bila i Knjaginja Ljubica Obrenović sa njena dva sina Milanom i Mihailom.“ (Milićević Đ. M., 1895, 7)

Naknadno je država dala kao poklon 15.000 talira, po rešenju VN. 1647 od 4 decembra 1841. godine.

Prvih dana avgusta 1838. godine crkva je ozidana do krova i započelo se sa pripremom japije za drvenu konstrukciju krova. Uveće, uoči Preobraženja 5/18. avgusta na jugoszapanom uglu crkve, prema knjaževskom dvorcu, postavljena je ktitorska ploča sa državnim grbom. Iznad grba je pisalo „Blago Serbii“ a ispod grba urezan je, u stihu, sledeći tekst: (*Сербія – Бѣоградъ 8гъ Августа*, Новине Србске 13 Августа 1838, 250)

На славу Ти светѣи Олтарѣ с'зидасмо до крова
Вышій Творче ! помилуй насѣ видит' га готова
Кѣ престолу Ти изъ кога ће Родѣ Србскій вопити
И за здравлѣ, сваку срећу Отца с' свогѣ молити,
За Милоша и за цѣлу Свѣтлу Фамилію,
Кою има овогѣ света одѣ свегѣ наймилію.
Даруй првомѣ лога лѣта Церкве намѣ Пастыру !

А Обществу честь за дѣло и нашемъ майстору !

Zbog ovog uspeha majstore je darivala i kneginja i opština beogradska.

Posle tri godine marljivoga rada, visoka, pozlaćena zvonara nove beogradske crkve, „cepajući u nebu oblake, bacala je na sve strane sliku građevinske lepote, izazivajući poštovanje prema onom čemu je namenjena. Ona je sobom očigledno svedočila vaskrs nove države srpskoga naroda, i ulevala nadu na sve lešpu budućnost“. (Milićević Đ. M., 1895, 7)

Evo kako hroničar opisuje nameštanje krsta na toj visokoj zvonari. (Srpske novine br. 29/1840, Beograd 1840, 226)

„U Beogradu 18. Jula, 1840. 18. tekućeg meseca bili smo zritelji dignutoga krsta na toranj Katedralne Crkve Beogradske, počem je on od dunđera namešten bio. Oko dva sata pred podne (po turskom) oglasili su topovi početak ovog toržestva. Trajućemu vodoosvešteniju, koje je pred zapadnim crkve vratima izvršeno, gde je g. Arhijepiskop i Mitropolit e većim čislom sveštenstva i monaškog i mirskog reda sveštenodejstvovao, pucali su pri vozglasima nepresečno topovi, kao god što su i po okončanom vodoosvešteniju, kada su krst dizati započeli, i kada je nužno bilo, činili. Po okončaniju vodoosveštenija, i pri početku dizanja krsta, započne banda svirati i svirala je dokle god krst nije namešten bio. Po tom je jedan od onih koji su krst nameštali, napio prvu zdravicu Svetlom Knjazu, vtoru Gospodinu Mitropolitu, treću narodu, četvrtu sveštenstvu, petu opšestvu beogradskom, i šestu majstorima.“ Pri svima onim zdravicama pucali su kako topovi, tako je i banda svirala, i mnogočisljeni narod koji se stekao da retki ovaj do gađaj sopstvenim očima vidi, nepresečno „Ura“ ! vikao je.“

Nacrt za ikonostas izradio je 1841 g. čuveni vajar i livac Dimitrije Petrović. (Medaković D., 145 – 156) No on nije ovaj posao završio, nego se posvadio sa Opštinom i vratio se u Beč, gde je živeo stalno. Drugi su završili nacrt ikonostasa i izradili nacрте za pevnicu, predikaonicu i prestole za kneza i mitropolita. Visina ikonostasa, do krsta, iznosi 46, a širina 48 stopa. (Banjac Đ., 1939b, 531 – 532)

Godine 1841, pozvan je akademski slikar, Dimitrije Avramović, i predano mu je da novoj crkvi načini ikonostas, i da je svu iznutra živopiše. Avramović je taj posao dovršio u jesen godine 1845. godine. (Dimitrijević M., 1892, 769 – 772) Novembra, „u oči Sv. Arandela, kad je i hram beogradske crkvi, bilo je u toj novoj, potpunce živopisanoj, bogomolji svečano bdenije. Na po sata po zahodu sunca, prangije s Kalemegdana, i zvona s visokog pozlaćenog tornja, oglasiše početak večernji, koju je služilo sedam sveštenika i dva đakona, i koja je, zajedno e jutrenjom, trajala ravno četiri sata! I crkva i porta bile su pune pobožnih Beograđana. Drugi dan, 5 novembra, Mitropolit Petar, sa dvanaest sveštenika i šest đakona, najpre je časnu trpezu po propisu oprao p osvetio, pa celu crkvu tronosao, litiju okolo obneo, i onda otpočeo arhijerejsku liturgiju.“ (Milićević Đ. M., 1895, 8 – 9)

Stara Saborna crkva imala je za ono vreme bogat inventar: 8 prangija, 19 odeždi sveštениčkih, 6 đakonskih, 41 kom. stihira, pored mnogih drugih crkvenih stvari. (Ranković J. D., 1940, 770)

I po dovršenju crkve opština se je o njoj starala. U oktobru 1843 tražila je 500 dasaka koje su bile upotrebljene za skupštinu u Topčideru, ali Drž. savet nije dao, jer je „država crkvi dosta poklona učinila." Tim daskama opština je htela da patoš crkvu „pošto je stajanje na kamenu u zimskodoba škodljivo zdravlju čovečeskom.“ (Ranković J. D., 1940, 771 – 72)

Interesantno je da je 1848. godine u avliji novog špitalja (bolnice) na Vračaru, pored magacina postojala i kapela za mrtve sagrađena od tvrdog materijala. Inače, špitalj se nalazio preko puta barutane na Vračaru. (Peruničić B., 1970, 275)

Za vreme bombardovanja 1862 oštećeno je jedno zvono na ovoj crkvi. Zvono je, po naredbi kneza Mihaila, preliveno i saliveno je drugo mnogo veće, koje je bilo najveće zvono na Balkanu. Nemci su skinuli sva zvana sa Saborne crkve, baš uoči crkvene slave Sv. Arhangela, 1915 i odneli u Nemačku za izradu ratnog materijala. Posle svetskog rata nabavljena su nova zvana, koja su zazvonila prvi put na dan venčanja Kralja Aleksandra Prvog 8 juna 1922. ((Banjac Đ., 1939b, 531 – 532)

U ovoj su se crkvi venčala tri naša vladara: knez Milan sa kneginjom Natalijom 1875, kralj Aleksandar Obrenović sa kraljicom Dragom 1900, kralj Aleksandar I Ujedinitelj sa kraljicom Marijom 1922. Ovde je miropomazan knez Milan 1872 i krunisan kralj Petar 1904 g. U toj crkvi je izvršila atentat na kneza Milana Ilka S. Marković 1879. Na Cveti 1879. godine proglašena je ovde nezavisnost Srpske crkve. U Sabornoj crkvi su sahranjeni knez Miloš i knez Mihailo, a s druge strane mitropoliti Mihailo i Inokentije. Nad grobovima Miloša i Mihaila podigla je kneginja Julija lep spomenik od mesinga i mermera. Pred glavnim ulazom crkvenim sahranjeni su: s desne strane Vuk Stefanović Karadžić, a s leve Dositej Obradović. ((Banjac Đ., 1939b, 532)

Literatura

1. Banjac Đ., 1939a: Banjac Đuro, Kako se izgrađivao Beograd I, Beogradske opštinske novine br. 8 (avgust 1939).
2. Banjac Đ., 1939b: Banjac Đuro, Kako se izgrađivao Beograd II, Beogradske opštinske novine br. 9 (spetembra 1939), 531 – 32.
3. Stefanović T. Viloski, 1911: Stefanović T. Viloski, Stari Beograd I – II, Srpski književni glasnik knj. 26, Beograd 1911, 49 – 50.
4. Vujović B., 1996: Vujović B., Saborna crkva u Beogradu, Beograd 1996.
5. Dimitrijević M., 1892: Dimitrijević M., Život Dimitrija Avramovića, slikara, Javor, 1892, br. 49, 769 – 772.
6. Medaković D., 1957: Medaković D., Rad Dimitrija Petrovića na ikonostasu beogradske Saborne crkve, Zbornik Filozof-skog fakulteta IV-1 (Beograd 1957) 145 – 156.

7. Ranković J. D., 1940: Ranković J. D., Građenje Saborne i Paliluske crkve Svetog Marka, Beogradske optinske novine br. 9 (septembar) 1940.
8. Ruvarac D., 1898: Ruvarac Dimitrije, Mojsije Petrović mitropolit beogradski 1713 – 1730, Spomenik SKA XXXIV, Beograd 1898.

Neobjavljena građa

Arhiv Srbije

Fondovi

Narodna kancelarija

AS-Protokol Narodne kancelarije, za 1819. godinu

Knjaževa kancelarija

AS – KK – II, III, XIV, XXV, XXXV

Državni sovjet

AS – DS – II Bf I № 30/1836

Ministarstvo prosvete

AS, MP, 1841, F.IV, r. 281;

AS, MP, 1841, F.V, r. 126

AS, MP, 1899, B-3249

Objavljena građa

1. Đokić N., Nadoveza B., 2021: Đokić Nebojša, Nadoveza Branko, *Popis crkava i manastira u knjaževini Srbiji 1836 – 37 – Episkopije užička i šabačka*, Kruševac 2021
2. Matković P., 1890: Matković P., *Putovanje po Balkanskom poluotoku u XVI vijeku. X: Putovanje Marka Antuna Pigafete ili drugo putovanje Antona Vrančića u Carigrad 1567*, Zagreb 1890.
3. Milićević Đ. M., 1895: Milićević Đ. M., *Iz svojih uspomena – Beleške za prosvetnu istoriju Beograda*, Godišnjica Nikole Čupića knj. XV, Beograd 1895.
4. Peruničić B., 1970: Peruničić Branko, *Uprava varoši Beograda 1820 – 1912*, Beograd 1970.
5. Petković R. V., 1950: Petković R. Vladimir, *Pregled crkvenih spomenika kroz povescnicu srpskih naroda*, Beograd 1950.
6. Ruvarac D., 1905: Ruvarac D., *Spisak prebeglih iz Srbije sveštenika i kaluđera*, Srpski sion br. 4 od 28. februara 1905.
7. *Serbija – Вѣоградъ 8гѣ Августа*, Novine Srbske 13 Avgusta 1838, 250
8. Stojanović Lj., 1903: Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi knj. II*, Beograd 1903.
9. Stojanović Lj., 1905; Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi knj. III*, Beograd 1905.
10. Stojanović Lj., 1923: Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi knj. IV*, Beograd 1923.

11. Stojanović Lj., 1925: Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi knj. V*, Beograd 1925.
12. Stojanović Lj., 1926: Stojanović Lj., *Stari srpski zapisi i natpisi knj. VI*, Beograd 1926.

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE CATHEDRAL IN BELGRADE

Abstract: The paper gives a brief history of the Cathedral in Belgrade with a special reference to its construction. The first mention of the church dedicated to Saint Michael the Archangel comes from 1578, although the church is almost certainly medieval. During the time of Metropolitan Moisej 1725-33, it was thoroughly restored. The Turks captured Belgrade on September 2, 1739, looted the church and tore down its vaults. On that occasion, Cuba also suffered. Later, the people of Belgrade received permission from the Turks to build new vaults for their church, but those vaults must not be high. The old church was demolished in August 1836, and the construction of the new church began on April 28, 1837. By the Transfiguration in 1838, the church was brought up to the roof, by 1841 the tower was covered and built, and from 1841 to 1845 interior works were carried out: painting, woodcarving and goldsmithing. The draft for the iconostasis was made in 1841. the famous sculptor and foundry Dimitrije Petrović. However, he did not finish this work, but quarreled with the Municipality and returned to Vienna, where he lived permanently. Others completed the design of the iconostasis and made plans for the choir, pulpit and thrones for the prince and the metropolitan. In 1841, an academic painter, Dimitrije Avramović, was invited, and he was given the task of making the iconostasis for the new church, and painting the entire interior. Avramović completed this work in the fall of 1845. On November 5, 1845, Metropolitan Petar, with twelve priests and six deacons, consecrated the Belgrade Cathedral.

Key words: Belgrade, Cathedral Church, Prince Miloš, Metropolitan Petar Jovanović.